

contacten met de KVP. Dit verklaarde waarom de premier zo verrast was door de weerstand vanuit zijn eigen partij. Intussen wordt niet helemaal duidelijk waar het grenzeloze elan van het kabinet-Cals vandaan kwam. Het was 'het kabinet van de sterke mannen' en men stelde plannen op voor het jaar 2000.

Al met al is *Cals, koopman in verwachtingen* een leesbare biografie die een mooi inzicht geeft in de Nederlandse politiek van de jaren vijftig en zestig. De titel van het boek is nogal ongelukkig gekozen. Hij verwijst naar de omschrijving die de hoofdpersoon ooit gaf van een goede leider, maar of Cals zelf in 'verwachtingen' handelde, is de vraag. Van der Steen laat hierover immers steeds weer zijn twijfel doorschemeren. De rode draad in het verhaal is Cals' grote ambitie.

J. W. L. Brouwer

A. Bos, R. de Jong, J. Loots, *Een sprong in het duister. De overgang van het absolute meerderheidsstelsel naar het stelsel van evenredige vertegenwoordiging in 1918. Een onderzoek naar de beweegredenen voor de invoering van de evenredige vertegenwoordiging, de effecten op de verkiezingscampagnes en de discussie over verdere hervormingen na 1918* (Den Haag: Ministerie van binnenlandse zaken en koninkrijksrelaties, 2005, 131 blz., ISBN 90 5414 094 1).

Het hoofdlijnenakkoord van het kabinet Balkenende II beoogde een wijziging van het kiesstelsel. Het wilde gedeeltelijk terugkomen op het stelsel van evenredige vertegenwoordiging en een deel van de afgevaardigden laten kiezen in districten. Het ministerie van binnenlandse zaken en koninkrijksrelaties gaf het Centrum voor parlementaire geschiedenis in Nijmegen volgens het voorwoord opdracht de wisseling van het kiesstelsel in 1918 te onderzoeken. Hiervoor werden de bovenstaande historici benaderd. Anne Bos schreef eerder over 86 jaar kritiek op de evenredige vertegenwoordiging in het *Jaarboek voor parlementaire geschiedenis* (2004). Ze deed dit samen met Jasper Loots die in 2004 promoveerde op *Voor het volk, van het volk*, waarin hij de overgang van districtenstelsel naar evenredige vertegenwoordiging onderzocht. Ron de Jongs iets oudere dissertatie *Van standspolitiek naar partijpolitiek* ging over de kamerverkiezingen tussen 1848 en 1887. Drie deskundigen dus, die voor een deel het materiaal nog in huis hadden.

Dit gold in elk geval voor Loots, wiens beschouwing de voor de opdrachtgever nogal omineuze titel aan de bundel heeft gegeven. De sprong in het duister was noodzakelijk en werd willens en wetens genomen. In het land van minderheden was geen rechtvaardiger stelsel denkbaar. De kritiek op de evenredige vertegenwoordiging betrof niet het beginsel maar de uitvoering. Een aanhoudende zorg was en bleef de kloof tussen kiezers en gekozenen. Die zorg staat in alle drie de opstellen centraal. De Jong laat zien dat de tijd vóór 1918 geïdealiseerd wordt als een van grote betrokkenheid en levendige debatten. Die waren er inderdaad en huisbezoeken moesten de kiezer overhalen op de juiste man te stemmen. Maar de districten verschilden zozeer van elkaar, dat van een algemeen levendig beeld geen sprake was. Geheel levenloos waren de districten waar slechts één kandidaat was en niet gestemd behoefde te worden. De communicatietechniek veroorzaakte de

transformatie van de individuele kiezer naar de massa. Ook bij De Jong is er onduidelijkheid over de beweegredenen voor de invoering van de evenredige vertegenwoordiging, maar bij hem is het tasten in plaats van springen.

Bij Bos is bij de discussies in haar periode, die van na 1945, de zorg om de band tussen kiezers en gekozenen de constante factor. Als de kiezer de belangstelling voor de politiek verliest, dreigt de democratie kwetsbaar voor de invloed van het communisme te worden. Later overheerste het gebrek aan inspraak. Hervormingsvoorstellen van het politieke bestel, dat 'ziek en moe' was, strandden op politieke en juridische oppositie. Ook nu voldeed voor de meerderheid de praktijk van de evenredige vertegenwoordiging. In de jaren negentig kwam de legitimiteit van de politieke partijen op de voorgrond. Delen van een districtenstelsel zouden de kloof moeten dichten. Ook nu was de uitkomst dat het huidige kiesstelsel onmisbaar voor de Nederlandse parlementaire democratie was.

De drie auteurs hebben de opdracht van het ministerie royaal uitgevoerd door niet alleen de wisseling te beschrijven. Ze hebben duidelijk laten zien dat de sprong in het duister in 1917 steeds aanleiding tot discussie heeft gegeven, maar dat de meerderheid uiteindelijk geen redelijk alternatief vond.

Op 29 juni 2004 werd het wetsvoorstel tot wijziging van de kieswet tot invoering van een gemengd stelsel ingediend. Degenen die zich over het voorstel een mening moesten vormen, konden gebruik maken van dit goed gedocumenteerde en aangenaam geschreven overzicht. De vraag of en hoe ze daardoor een weloverwogen en verantwoorde stem over het wetsontwerp zullen uitbrengen, kan echter niet beantwoord worden. Het wetsontwerp werd op 26 maart 2005 ingetrokken. Nader onderzoek volgt.

J. J. Huizinga

S. Aasman, *Ritueel van huiselijk geluk. Een cultuurhistorische verkenning van de familiefilm* (Dissertatie Groningen 2004; Amsterdam: Het Spinhuis, 2004, xi + 243 blz., € 30,-, ISBN 90 5589 224 6).

De Groningse historica Susan Aasman heeft het zichzelf niet gemakkelijk gemaakt door voor haar dissertatie de cultuurhistorische aspecten van de familiefilm in de eerste helft van de twintigste eeuw als onderwerp te kiezen. Tijdens haar promotie op 30 september 2004 werd door de oppositie onevenredig veel aandacht besteed aan de zogenaamde Zapruder-film (die ongewild de moord op president John F. Kennedy vastlegde). Relatief weinig aandacht was er voor de cultuurhistorische verkenningen van de promovenda, hoewel één opponent een serieuze poging ondernam om een uitspraak te ontlokken over wat de wezenlijke drijfveer van de voornamelijk mannelijke (familie) filmers moet zijn geweest.

Het proefschrift behandelt, na een inleiding over de familiefilm als historische bron, de materie in een zevental hoofdstukken. Vanaf de introductie van de amateurfilm en via de introductie van nieuwe technieken in het filmen worden we rondgeleid in de wereld van de familiefilm waarbij belangrijke thema's als het gezin, het huwelijk, religie en genealogie de revue passeren. Ook de Tweede Wereldoorlog speelt een belangrijke rol in de

transformatie van de individuele kiezer naar de massa. Ook bij De Jong is er onduidelijkheid over de beweegredenen voor de invoering van de evenredige vertegenwoordiging, maar bij hem is het tasten in plaats van springen.

Bij Bos is bij de discussies in haar periode, die van na 1945, de zorg om de band tussen kiezers en gekozenen de constante factor. Als de kiezer de belangstelling voor de politiek verliest, dreigt de democratie kwetsbaar voor de invloed van het communisme te worden. Later overheerste het gebrek aan inspraak. Hervormingsvoorstellen van het politieke bestel, dat 'ziek en moe' was, strandden op politieke en juridische oppositie. Ook nu voldeed voor de meerderheid de praktijk van de evenredige vertegenwoordiging. In de jaren negentig kwam de legitimiteit van de politieke partijen op de voorgrond. Delen van een districtenstelsel zouden de kloof moeten dichten. Ook nu was de uitkomst dat het huidige kiesstelsel onmisbaar voor de Nederlandse parlementaire democratie was.

De drie auteurs hebben de opdracht van het ministerie royaal uitgevoerd door niet alleen de wisseling te beschrijven. Ze hebben duidelijk laten zien dat de sprong in het duister in 1917 steeds aanleiding tot discussie heeft gegeven, maar dat de meerderheid uiteindelijk geen redelijk alternatief vond.

Op 29 juni 2004 werd het wetsvoorstel tot wijziging van de kieswet tot invoering van een gemengd stelsel ingediend. Degenen die zich over het voorstel een mening moesten vormen, konden gebruik maken van dit goed gedocumenteerde en aangenaam geschreven overzicht. De vraag of en hoe ze daardoor een weloverwogen en verantwoorde stem over het wetsontwerp zullen uitbrengen, kan echter niet beantwoord worden. Het wetsontwerp werd op 26 maart 2005 ingetrokken. Nader onderzoek volgt.

J. J. Huizinga

S. Aasman, *Ritueel van huiselijk geluk. Een cultuurhistorische verkenning van de familiefilm* (Dissertatie Groningen 2004; Amsterdam: Het Spinhuis, 2004, xi + 243 blz., € 30,-, ISBN 90 5589 224 6).

De Groningse historica Susan Aasman heeft het zichzelf niet gemakkelijk gemaakt door voor haar dissertatie de cultuurhistorische aspecten van de familiefilm in de eerste helft van de twintigste eeuw als onderwerp te kiezen. Tijdens haar promotie op 30 september 2004 werd door de oppositie onevenredig veel aandacht besteed aan de zogenaamde Zapruder-film (die ongewild de moord op president John F. Kennedy vastlegde). Relatief weinig aandacht was er voor de cultuurhistorische verkenningen van de promovenda, hoewel één opponent een serieuze poging ondernam om een uitspraak te ontlokken over wat de wezenlijke drijfveer van de voornamelijk mannelijke (familie) filmers moet zijn geweest.

Het proefschrift behandelt, na een inleiding over de familiefilm als historische bron, de materie in een zevental hoofdstukken. Vanaf de introductie van de amateurfilm en via de introductie van nieuwe technieken in het filmen worden we rondgeleid in de wereld van de familiefilm waarbij belangrijke thema's als het gezin, het huwelijk, religie en genealogie de revue passeren. Ook de Tweede Wereldoorlog speelt een belangrijke rol in de